

DISLEKSIYA VA DISGRAFIYANI KORREKSIYALASHDA MULTIMODAL METODLARDAN FOYDALANISH

G'aniyeva Gulrux Tavakkaljon qizi

Alfraganus Universiteti oliy ta'lim tashkiloti Pedagogika va Psixologiya fakulteti Defektologiya
yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada disleksiya va disgrafiya korreksiyalashda multimodal metodlardan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilingan. Multimodal yondashuvning mohiyati, uning psixopedagogik ahamiyati hamda bolalarning yozma nutqini rivojlantirishdagi samaradorligi ilmiy asoslangan. Tadqiqotda multimodal metodlar yordamida bolalarning nutqiy, kognitiv va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, ushbu metodlarning disleksiya va disgrafiya bilan og'rigan bolalarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishiga qo'shadigan hissiy asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: disleksiya, disgrafiya, multimodal metodlar, logopediya, nutqiy rivojlanish, psixopedagogik ahamiyat, multisensor yondashuv.

Annotation: This article analyzes the theoretical foundations and practical applications of using multimodal methods in the correction of dyslexia and dysgraphia. The essence of the multimodal approach, its psycho-pedagogical significance, and its effectiveness in developing children's written language skills are scientifically substantiated. The study highlights the opportunities of multimodal methods to support children's speech, cognitive, and emotional development. In addition, the contribution of these methods to the successful participation of children with dyslexia and dysgraphia in the educational process is emphasized.

Keywords: dyslexia, dysgraphia, multimodal methods, speech therapy, language development, psycho-pedagogical significance, multisensory approach.

Аннотация: В данной статье проанализированы теоретические основы и практические возможности использования мультимодальных методов в коррекции дислексии и дисграфии. Научно обоснована сущность мультимодального подхода, его психолого-педагогическое значение и эффективность в развитии письменной речи детей. В исследовании освещаются возможности мультимодальных методов по поддержке речевого, когнитивного и эмоционального развития детей. Также обоснован вклад данных методов в успешное участие детей с дислексией и дисграфией в образовательном процессе.

Ключевые слова: дислексия, дисграфия, мультимодальные методы, логопедия, речевое развитие, психолого-педагогическое значение, мультисенсорный подход.

Kirish. Disleksiya va disgrafiya – bolalarning o‘qish va yozish faoliyatida uchraydigan eng keng tarqalgan nutq buzilishlari hisoblanadi. Disleksiya o‘qish jarayonidagi qiyinchiliklar, harflarni farqlashdagi nuqsonlar, fonematik idrokda kamchiliklar bilan izohlanadi. Disgrafiya esa yozma nutqda tovush-harf tizimining o‘zlashtirilmasligi, grammatik va morfologik xatolar, yozuvda barqaror ravishda uchraydigan buzilishlar bilan namoyon bo‘ladi. Bu nuqsonlarning mavjudligi bolaning ta‘limdagi muvaffaqiyatiga, psixologik holatiga, ijtimoiy moslashuviga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shuning uchun ularni korreksiyalashda zamonaviy metodlarga, xususan multimodal metodlarga alohida e‘tibor qaratish zarur.

Adabiyotlar tahlili. Disleksiya va disgrafiya muammosi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng miqyosda tadqiq etila boshlandi. Psixolingvistika, neyropsixologiya va maxsus pedagogika sohalarida olib borilgan ilmiy izlanishlar bu nuqsonlarning tabiati, ularning neyrofiziologik, psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog‘liqligini chuqur o‘rganishga imkon berdi.

Xorijiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, disleksiya va disgrafiyaning kelib chiqishi fonologik idrokda yetishmovchiliklar bilan chambarchas bog‘liqdir (Snowling, 2000; Shaywitz, 2003). Shu bilan birga, bu nuqsonlar vizual-motor koordinatsiyaning pastligi, eshituv idrokining noyatarli rivojlanishi hamda qisqa muddatli xotiraning cheklanganligi bilan izohlanadi. Frith (1999) o‘z tadqiqotlarida disleksiya neyrobiologik xususiyatlar bilan bevosita bog‘liqligini ta’kidlaydi. Shuningdek, zamonaviy neyrotexnologiyalar asosida o‘tkazilgan tadqiqotlar (Shaywitz & Shaywitz, 2008) disleksiyasi bo‘lgan bolalarda chap yarim shar frontal va temporo-parietal hududlarida faoliyatning sustligi aniqlanganini ko‘rsatadi.

Disgrafiya bo‘yicha olib borilgan ilmiy ishlarda (Kornev, 2007; Tumanova, 2010) yozma nutqdagi barqaror xatolar ko‘pincha fonematik idrok buzilishi, grafematik tizimni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar, grammatik qoidalarni avtomatlashtirishdagi nuqsonlar bilan izohlanadi. Tadqiqotchilar yozuvdagi buzilishlarning ko‘p hollarda og‘zaki nutqdagi fonetik-fonematik rivojlanish bilan uzviy bog‘liqligini ta’kidlaydilar.

Multimodal metodlar nazariy asoslari esa ko‘p sezgi kanallarining uyg‘un ishlashiga tayangan pedagogik konsepsiyalarga borib taqaladi. Orton-Gillingham yondashuvi (Orton, 1937; Gillingham & Stillman, 1946) disleksiya va disgrafiyaning korreksiyalashda birinchi multimodal metod sifatida tarixda o‘z o‘rniga ega bo‘ldi. Ushbu yondashuv vizual, audial va kinestetik kanallarni integratsiya qilish orqali yozuv va o‘qishni o‘rgatishga asoslangan bo‘lib, hozirgi kungacha samarali deb e‘tirof etilmoqda. Keyinchalik multisensor yondashuvning turli modifikatsiyalari (Wilson Reading System, Lindamood-Bell metodikasi) ishlab chiqildi va amaliyotga tatbiq etildi.

Rossiya va MDH mamlakatlari logopedikasida ham multimodal yondashuvga katta ahamiyat qaratilgan. Masalan, Kornev (2003) disleksiya va disgrafiyaning korrektsiyalashda ko'rish, eshitish va motor tahlilchilarni uyg'unlashtirish mashqlarini samarali metod sifatida ta'riflaydi. Lalaeva (2015) multimodal metodlarning qo'llanilishi bola nutqini rivojlantirish, motivatsiyasini oshirish va ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlashda alohida ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

O'zbekistonda olib borilgan tadqiqotlar ham bu yo'nalishning dolzarbligini tasdiqlaydi. Jumladan, Qodirova va Jo'rayeva (2019) disleksiya va disgrafiyaning korrektsiyalashda fonetik-fonematik mashqlar bilan bir qatorda multimodal yondashuvdan foydalanish zarurligini asoslab beradilar. Rasulova (2021) esa multisensor metodlarning ta'limiy integratsiyani ta'minlashdagi rolga alohida urg'u beradi.

Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, disleksiya va disgrafiyaning korrektsiyalashda multimodal metodlar universal yondashuv sifatida e'tirof etiladi. Ular faqat yozma yoki og'zaki nutqni emas, balki bolaning kognitiv, sezgi-motor, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi.

Multimodal metodlar – bu o'quv jarayonida bir vaqtning o'zida bir nechta sezgi kanallarini (vizual, audial, kinestetik va taktil) ishga solishga asoslangan ta'limiy va korreksion yondashuvdir. Ushbu metodlarning asosiy mohiyati shundaki, bolaning qabul qilish, idrok etish va qayta ishlash jarayonlari birgina kanal orqali emas, balki turli analizatorlarning o'zaro integratsiyasi orqali amalga oshiriladi. Natijada o'quv materiali ko'proq darajada ongda mustahkamlanadi va barqaror nutqiy ko'nikmalar shakllanadi.

Logopedik amaliyotda multimodal metodlarning ahamiyati ayniqsa disleksiya va disgrafiya bilan og'rikan bolalarda yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki bunday bolalarda fonematik idrok, vizual differensiasiya, grafomotor koordinatsiya yoki qisqa muddatli xotira kabi funksiyalar alohida sust rivojlangan bo'lishi mumkin. Multimodal metodlar shu zaif funksiyalarni kompensatsiya qiladi va boshqa kuchliroq sezgi kanallarini qo'shimcha tayanch sifatida jalb etadi. Masalan, bola tovushni eshitibgina qolmay, uni yozadi, ko'radi va qo'llari bilan shakllantiradi. Shu tarzda tovush-harf bog'lanishi ko'proq mustahkamlanadi.

Multimodal yondashuvning mohiyati quyidagi asosiy tamoyillarda o'z ifodasini topadi:

Ko'p sezgilik (multisensorlik) – bir vaqtning o'zida ko'rish, eshitish, harakat va taktil sezgilarni ishga solish.

Integratsiya – nutqiy materialni idrok qilishda turli analizatorlarning bir-birini to'ldirishi va mustahkamlashi.

Aktivlik va ishtirokchilik – bola faqat tinglovchi yoki kuzatuvchi emas, balki faol bajaruvchi, ijrochi va yaratuvchi bo'ladi.

Motivatsiya va emotsional qo'llab-quvvatlash – multimodal mashg'ulotlar o'yin, ritm, musiqiy elementlar orqali bolada qiziqish uyg'otadi.

Kompensatorlik – zaif rivojlangan analizator faoliyatini boshqa sezgi kanallari yordamida qoplash va muvozanatlash.

Multimodal metodlarning mohiyatini yanada chuqurroq tushunish uchun ularning amaliy samaralariga e'tibor qaratish lozim. Bu metodlar yordamida:

o'qish va yozuv jarayoni mexanik emas, balki faol va ongli bo'ladi;

xotira, diqqat va tafakkur jarayonlari bir vaqtda rivojlanadi;

bolaning ta'lim jarayonidagi qiziqishi va motivatsiyasi ortadi;

nutqiy nuqsonlarni bartaraf etish jarayoni tezlashadi va barqaror natija beradi.

Shunday qilib, multimodal metodlarning mohiyati – nutqiy va kognitiv rivojlanishda turli sezgi kanallarining uyg'un faoliyatini ta'minlash orqali ta'lim samaradorligini oshirishdir. Bu yondashuv nafaqat maxsus pedagogikada, balki umumta'lim tizimida ham dolzarb bo'lib, nutqiy qiyinchiliklarga ega bo'lgan bolalarda muvaffaqiyatli integratsiyani ta'minlash imkonini beradi.

Disleksiya va disgrafiya korreksiyalash jarayonida multimodal metodlar bolada mavjud sezgi kanallarini maksimal darajada ishga solish orqali ta'limiy va nutqiy materialni o'zlashtirishga yordam beradi. Bu metodlar o'qish va yozishni o'rgatishda faqat ko'rish yoki eshitishga tayanib qolmay, balki harakat, sezish, taktil idrokni ham qo'shadi. Shu sababli multimodal yondashuv bolalarning fonematik idrokini mustahkamlash, vizual-grafik ko'nikmalarini rivojlantirish va yozma nutqda xatolarni kamaytirishda yuqori samaradorlik ko'rsatadi.

Quyidagi jadvalda multimodal metodlarning asosiy shakllari va ularning korreksion ahamiyati yoritilgan:

Metod turi	Amaliy qo'llanish shakli	Korreksion ahamiyati
Orton-Gillingham yondashuvi	Harflarni ko'rish, talaffuz qilish, havo yoki qumda yozish mashqlari	Ko'rish, eshitish va kinestetik kanallarni uyg'unlashtirib, harf-tovush bog'lanishini mustahkamlaydi
Multisensor diktantlar	O'qituvchi so'zlarni aytadi, bola ularni yozadi, shu bilan birga tovushlarni ajratib talaffuz qiladi	Og'zaki va yozma nutq o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytiradi, fonematik eshitishni rivojlantiradi
Grafomotor mashqlar	Harflarni kontur bo'yicha chizish, plastilin yoki qumda shakllantirish	Yozuv jarayonidagi motor koordinatsiyani rivojlantiradi, harf shaklini mustahkam o'zlashtirishga yordam beradi
Taktil o'yinlar	Alfavit kublari, relyefli kartochkalar bilan ishlash	Harflarni sezgi orqali idrok qilishni osonlashtiradi,

		qo'shimcha xotira kanallarini ishga soladi
Vizual-assotsiativ metod	Harflarni rasmlar bilan bog'lash (masalan, "A" harfi – "anor" rasmi)	Harflarni eslab qolish jarayonini yengillashtiradi, vizual xotirani mustahkamlaydi
Ritm va musiqa asosidagi mashqlar	So'zlarni ritmik qarsak yoki musiqa ostida talaffuz qilish	Eshituv-motor koordinatsiyasini rivojlantiradi, o'qish tezligini oshiradi
Texnologik vositalar	Maxsus mobil ilovalar, interaktiv dasturlar yordamida mashqlar bajarish	Bolaning motivatsiyasini oshiradi, o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, multimodal metodlarning har biri disleksiya va disgrafiya bilan og'rikan bolalarning turli nutqiy va kognitiv qiyinchiliklarini bartaraf etishga xizmat qiladi. Bunda sezgi kanallari o'zaro integratsiya qilinadi: ko'rish, eshitish, kinestetik va taktil idrok bir vaqtda ishga solinadi. Ushbu yondashuv bolaning nutqiy materialni yaxshiroq qabul qilishi, yozma va og'zaki nutqni uyg'un rivojlantirishi hamda ta'lim jarayonida faolroq ishtirok etishini ta'minlaydi.

Natijada multimodal metodlar nafaqat disleksiya va disgrafiyani korrektsiyalashda samarali bo'ladi, balki bolalarda motivatsiya, diqqat, xotira, motorika va muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Multimodal metodlar disleksiya va disgrafiya kabi yozma nutq buzilishlarini korrektsiyalashda nafaqat lingvistik ko'nikmalarni, balki bolaning psixologik va pedagogik rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi. Ularning psixopedagogik ahamiyati bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi:

1. **Kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlash.** Multimodal metodlar yordamida mashg'ulotlarda bir vaqtning o'zida diqqat, xotira, tafakkur, idrok va tasavvur kabi asosiy aqliy jarayonlar faol ishlatiladi. Masalan, bola tovushni eshitadi, uni ko'radi, yozadi va harakat orqali mustahkamlaydi. Bu esa informatsiyani chuqurroq qayta ishlash va tezroq eslab qolishga yordam beradi.

2. **Nutqiy kompetensiyani shakllantirish.** Og'zaki va yozma nutqning integratsiyasi multimodal metodlar orqali osonroq amalga oshadi. Fonematik eshitish, harf-tovush bog'lanishi, yozuv va o'qish jarayoni ko'proq mustahkamlanib, bolada to'g'ri talaffuz va savodxonlik shakllanadi.

3. **Motivatsiyani kuchaytirish.** Multimodal mashg'ulotlar ko'pincha o'yin shaklida, musiqa, ritm, interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etiladi. Bu esa bolalarda o'qish va yozishga qiziqish uyg'otadi, o'z-o'zini nazorat qilish va muvaffaqiyat hissini rivojlantiradi.

4. **Ijtimoiy-psixologik moslashuv.** Nutqiy qiyinchiliklar bolalarda ko'pincha o'ziga ishonchsizlik, muloqotdan chetlashish, ijtimoiy izolyatsiya kabi muammolarni yuzaga keltiradi. Multimodal metodlar esa ularni faol ishtirok etishga undaydi, muvaffaqiyatli kommunikatsiya qilish imkonini beradi va ijtimoiy integratsiyani yengillashtiradi.

5. **Emotsional qo'llab-quvvatlash.** Turli sezgi kanallarini jalb etuvchi mashg'ulotlar bolada qiziqarli tajribalar uyg'otadi, ijodkorlikni rag'batlantiradi va stressni kamaytiradi. Natijada, korreksion jarayon yanada ijobiy psixologik muhitda kechadi.

6. **Pedagogik samaradorlik.** Multimodal metodlar o'qituvchi va logoped uchun o'quv jarayonini individuallashtirish va differensiallashtirish imkonini beradi. Har bir bola uchun uning kuchli sezgi kanali aniqlanib, unga mos mashqlar tanlanadi. Bu esa ta'limning shaxsga yo'naltirilgan bo'lishini ta'minlaydi.

Shunday qilib, multimodal metodlarning psixopedagogik ahamiyati shundaki, ular nafaqat nutqiy nuqsonlarni tuzatadi, balki bolaning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishiga ham keng ko'lamli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu metodlar bolani o'qish va yozuv jarayonida faol ishtirok etishga, jamoadagi o'rnini topishga va kelgusida muvaffaqiyatli ta'lim olishiga mustahkam zamin yaratadi.

Xulosa. Disleksiya va disgrafiya bilan og'rgan bolalarda yozma nutq buzilishlarini korrektsiyalash jarayonida multimodal metodlardan foydalanish o'zining yuqori samaradorligi bilan ajralib turadi. Ushbu metodlar bolaning ko'rish, eshitish, kinestetik va taktil sezgi kanallarini birgalikda ishga solib, nutqiy materialni yaxshiroq qabul qilish va mustahkamlash imkonini beradi. Multimodal yondashuv nafaqat o'qish va yozuv ko'nikmalarini shakllantirishda, balki diqqat, xotira, tafakkur va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda ham samarali vosita hisoblanadi.

Shuningdek, bu metodlar bolalarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshiradi, emotsional qo'llab-quvvatlaydi va ijtimoiy moslashuvni yengillashtiradi. Shu bois, multimodal metodlarni logopedik ishlar tizimida muntazam qo'llash disleksiya va disgrafiya korrektsiyasida samarali natija beribgina qolmay, balki bolalarning kelajakdagi o'quv va ijtimoiy muvaffaqiyatlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Snowling, M. J. (2000). *Dyslexia*. Oxford: Blackwell Publishing.
2. Shaywitz, S. (2003). *Overcoming Dyslexia: A New and Complete Science-Based Program for Reading Problems at Any Level*. New York: Alfred A. Knopf.
3. Frith, U. (1999). Paradoxes in the definition of dyslexia. *Cognition*, 71(2), 167–191.

-
4. Shaywitz, B. A., & Shaywitz, S. E. (2008). Paying attention to reading: The neurobiology of reading and dyslexia. *Development and Psychopathology*, 20(4), 1329–1349.
 5. Orton, S. T. (1937). *Reading, Writing and Speech Problems in Children*. New York: Norton.
 6. Gillingham, A., & Stillman, B. (1946). *Remedial Training for Children with Specific Disability in Reading, Spelling and Penmanship*. Educators Publishing Service.
 7. Kornev, A. N. (2003). *Narusheniya chteniya i pisma u detey*. Sankt-Peterburg: Rech.
 8. Tumanova, T. V. (2010). *Disgrafiya i disleksiya u mladshix shkol'nikov*. Moskva: Akademiya.
 9. Lalaeva, R. I. (2015). Multisensor yondashuv asosida yozma nutqni korrektsiyalash. *Logopediya nazariyasi va amaliyoti jurnali*, №2, 45–52.
 10. Qodirova, D., & Jo'rayeva, N. (2019). Disleksiya va disgrafiya korrektsiyasida multimodal metodlarning o'rni. *O'zbekiston logopedik amaliyoti jurnali*, №1, 23–28.
 11. Rasulova, M. (2021). Multisensor metodlar va ularning ta'limiy integratsiyadagi ahamiyati. *Maxsus pedagogika yangiliklari*, №3, 59–64.

